

Cuvinte ca îndrumare în Apophthegmata Patrum

Principala inițiativă în vederea mântuirii și răscumpărării i-a aparținut lui Dumnezeu, prin Hristos, dar extinderea jertfei mântuitoare a lui Hristos în viețile noastre depinde de răspunsul nostru. Deschiderea către Dumnezeu este o condiție primordială pentru ca El să locuiască în noi. O asemenea deschidere este semnul prezenței noastre benevole în fața Domnului, în bogăția milei Sale dumnezeiești și totodată semnul prezenței binevoitoare a lui Dumnezeu în fața noastră, în adâncul iubirii Lui. O inimă deschisă către Dumnezeu poate glăsui, alături de Psalmist: „Așează-ți mila deasupra nedreptăților săvârșite de noi și măreția bunătății Tale pline de iubire deasupra păcatelor noastre”¹.

Ceea ce este important este trăirea în și pentru Dumnezeu. Scopul monahului în viață nu e progresul sau integrarea sa individuală. Scopul său e să slujească întreaga taină a mântuirii, trăind nu pentru sine, ci pentru Cel Care a murit și a înviat pentru noi toți. Și acest lucru este posibil deoarece el nu trăiește după propria voință, ci după voința catolică a Bisericii Ortodoxe. Biserica este locul întâlnirii și convorbirii omului cu Dumnezeu, locul curățirii și al pocăinței, al luminării și intrării omului în viața veșnică.

Problema ascultării, alături de chestiunile înrudite ale autorității și iertării, ale liberei voințe și ale îndărătniciei sunt preocupări esențiale în îndrumarea spirituală a ființei umane. Se mizează în problema ascultării pe capacitatea unei persoane de a trăi experiența libertății în comuniunea cu Dumnezeu prin opoziție cu existența în izolare, autonomă, departe de comunitatea Bisericii. În tradiția Patericului, ascetul este un solitar, dar singurătatea sa este caracterizată de o comuniune duhovnicească ascendentă, de împlinire launtrică, nu de o cădere în gol și în izolarea exterioară plină de sciziuni interioare. Tot ceea ce este mai frumos își dorește omul lui Dumnezeu. Așa se învrednicește de dobândirea unor noi simțuri ale comuniunii cu Dumnezeu. Și în acest mod, Dumnezeu devine o prezență lucrătoare și transfiguratoare. Dumnezeu devine un Tu Care i se adresează, îl întărește, îl mângâie, îl luminează. Iar viața lui devine simplă, însă neconținută în Dumnezeu prin Duhul Sfânt.

Apoftegmele Părinților Pustiului ne vorbesc din experiența vie, personală și directă, mai degrabă decât din teorie. Aceste texte sunt mai mult practice decât intelectuale. Apoftegmele nu sunt simple maxime, ci au drept conținut duhul de sfințenie al vieții neptice. Tema centrală este următoarea: a oferi altei persoane secretele inimii, pentru discernământ. Această practică a deschiderii personale și sincere a fost sensul și fructul creșterii spirituale a ascetului prin sinceritatea și curățenia inimii. Practica se fundamenta pe faptul că începătorul era încrezător că mila lui Dumnezeu lucra prin bătrân (Avva). În Ortodoxie, până în zilele noastre, „omul duhovnicesc toate le judecă, pe el însă nu-l judecă nimeni”².

Care era scopul esențial pe care Părinții îl atribuiau relației de povățuire între părinte și ucenic? Este clar că pentru un începător, primul scop al vieții duhovnicești cu sau pe lângă un avva este acela de a învăța, de la un bătrân experimentat, temeiurile vieții duhovnicești cum ar fi postul, smerenia, rugăciunea, lupta cu gândurile pătimase. Apoi să deprindă cum să-și petreacă timpul singur în chilia proprie³ și cum să își desfășoare lucrul manual⁴. El trebuie să

¹ *Prima Rugăciune...*, Vecernia Cincizecimii.

² I Cor. 2, 15.

³ N 291. Cf. Avva Pimen 168.

⁴ *Αποφθέγματα των αγίων Γερόντων*, Avva Teodor al Phermei 21. Despre aceste chestiuni practice, a se vedea în special Regnault, *La Vie quotidienne*, p. 75-124. Φώτιος Ν. Παπανικλάου, *Η έρημος και η πόλη στην ασητική γραμματεία των πρώτων αιώνων*, p. 33 și urm.

trăiască după poruncile lui Dumnezeu și prin această așezare și stăruință de a trăi după porunci, el renaște duhovnicește. El devine simțitor față de atmosfera duhovnicească, preocupat fiind numai de cele ale duhovniciei. Caută să cunoască, să împlinească voia lui Dumnezeu. În *Apophthegmata*, acest lucru era considerat într-adevăr important, iar ziceri care dezbat rolul relației duhovnicești dintre ucenic și părinte se referă mereu la mult mai multe lucruri decât aceste aspecte pur practice ale povățuirii. Relația este văzută ca o formă de exercițiu prin ascultare de care depinde în mod direct, dacă ucenicul dobândește virtuțile ce reprezintă unul din scopurile vieții duhovnicești, exercițiu care afectează felul în care se situează în fața lui Dumnezeu. Astfel,

„Bătrânii spuneau că dacă cineva are încredere într-o altă persoană și se supune ei, nu mai are nevoie să se dedice ascultării poruncilor lui Dumnezeu, ci trebuie doar să renunțe la propria voință în favoarea celei a părintelui său, și astfel nu va primi niciun reproș din partea lui Dumnezeu; căci Dumnezeu nu cere de la începători mai mult decât truda care vine din ascultare”⁵.

„Nu va primi niciun reproș” și „Dumnezeu cere” sunt expresii ce trebuie luate ca atare în calitate de indicatori ai felului în care Părinții Pustiului înțeleg relația de povățuire: nu ca pe o chestiune de conveniență practică, ci ca pe o modalitate garantată prin care ascetul crește, ascultând și având încredere⁶ în ceea ce părintele său îi spune să facă, încredere în acceptabilitatea sa față de Dumnezeu.

„Acela care are un părinte duhovnicesc, îi înmânează acestuia fiecă grijă pe care o are, și nu se preocupă de nimic, și nu mai este judecat de Dumnezeu”⁷.

Prin ascultare devine slobod lucrării harului lui Dumnezeu asupra vieții lui, nimic nu-și atribuie sine însuși, ci pe toate le primește, le păzește ca pe un dar de sus. Pentru el „virtutea conține libertatea”⁸. Această apoftegmă este una dintre cele mai explicate în a atribui progresul în virtute al unui ucenic dependenței sale față de avva; însă și altele ilustrează aceeași idee:

„Avva Pimen spunea că odată cineva l-a întrebat pe Avva Paisie «Ce ar trebui să fac pentru sufletul meu, căci este lipsit de simțire și de frică față de Dumnezeu?» El i-a răspuns: «Du-te și te alătură cuiva cu frică de Dumnezeu și stând aproape de el, vei învăța și tu ce înseamnă frica de Dumnezeu»”⁹.

Avva Pimen a spus: „Nu te estima pe tine însuși, ci alătură-te de cineva care trăiește bine”¹⁰. Un frate a venit la Avva Pimen și i-a spus: „Ce să fac?” Bătrânul i-a zis: „Du-te și trăiește alături de cineva care se întrebă «Ce vreau de fapt?» și îți vei găsi liniștea”¹¹.

Calea Părinților este calea științei despre veșnicie, calea ascultării înnoitoare. În toate aceste trei ziceri aparținând lui Pimen sau relatate de el, accentul cade pe o calitate particulară a vieții părintelui. Această calitate este fie ceva ce ucenicul speră să învețe, fie este o trăsătură a propriei experiențe și a cunoașterii de sine a părintelui – un semn al abilității sale de a oferi

⁵ N 290. Concluzia se repetă și în 292.

⁶ Cf. Rousseau, *Ascetics, Authority, and the Church*, p. 19-21.

⁷ *On How to Live in the Cel and on the Contemplation*, ed. J.-C. Guy, „Un Entretien monastique sur la contemplation”, *recherche de science religieuse*, 50 (1962), p. 230-41, qu. 8.

⁸ Sf. Ioan Gură de Aur, *La Matei*, Omilia 32, 8, PG 57, 387.

⁹ *Αποφθέγματα των αγίων Γερόντων*, Avva Pimen 65.

¹⁰ Avva Pimen 73. Pentru „a estima” (μετρεῖ), cf. Avva Pimen 36 și 79.

¹¹ Avva Pimen 143. Despre liniște, a se vedea Avva Sisoe 43.

îndrumare, care îi va ușura pe cei care au mai puțină conștiință de sine și mai puțină experiență în ceea ce privește dorința arzătoare de a-și măsura sau estima propriile progrese și realizări¹². Astfel, în această ultimă apoftegmă citată, fratele este într-o stare de tulburare, nesigur de ce fel de viață ar trebui să adopte:

„Îmi irosesc zilele, Părinte”¹³.

Răspunsul Avvei Pimen se referă la faptul că fratele ar trebui să trăiască alături de cineva care a învățat deja cum să se trateze cu aceste îndoieli și frustrări printr-o cântărire atentă a propriilor nevoi sau dorințe. Monahul mărturisea la „lumina zilei” problemele ce-l frământau și nu le ascundea în cutele încrezătoare ale inimii. Apoi, foarte important este faptul că mărturisirea nu era o introspecție obsesivă sau o analiză scrupuloasă sufletească. Punctul central al acestei descoperiri consta în prevenirea obsesiilor, iluziilor, părerilor de sine și admirației propriilor virtuți. Calea spre pace și eliberare de aceste griji pentru sine, calea înspre virtuți precum frica de Dumnezeu se află în ascultarea ucenicului față de autoritatea și învățătura unei persoane mai înțelepte și mai experimentate, care are un mod de relație cu Dumnezeu pe care și-o dorește și ucenicul, dar de care acesta este despărțit din cauza propriilor inabilități și păcate:

„Un bătrân spunea odată «Fii asemenea unei cămile, poartă-ți păcatele, urmând înhămat pe cineva care cunoaște calea spre Dumnezeu»”¹⁴.

Cei care nu au părinte duhovnicesc și urmează calea propriei voințe urmează în fapt o cale periculoasă:

„Pentru că acela care este de sine stătător și urmează propriul său mod de viață, și umblă fără o cunoaștere evanghelică și fără îndrumare, se poticnește des și cade în gropile și cursele vicleanului, se rătăcește, se află în multe pericole și nu cunoaște ce sfârșit va avea”¹⁵.

Aceste ziceri nu pun la îndoială faptul că începătorul, *ἀρχάριος*, este cel care trebuie să se supună în acest fel pentru a învăța ce implică viața duhovnicească:

¹² Cf. P. Rousseau, „The Desert Fathers, Antony and Pachomius”, în C. Jones, G. Wainwright și E. Yarnold (eds.), *The Study of Spirituality* (London, 1986), p. 124, care se referă la evitarea „sterilei estimări de sine” apropo de Avva Pimen 65.

¹³ A se vedea și Avva Sisoe 3, *Αποφθέγματα των αγίων Γερόντων*, (Guy, *Recherches*, 33).

¹⁴ N, 436. Ediția lui F. Nau a textelor grecești a *Αποφθέγματα* se oprește la numărul 392, deși a adăugat câteva ziceri de mai târziu în manuscris, dintre care aceasta (numerotată de el 399). În legătură cu texte apărute mai târziu în seria N, pe care Nau nu le-a publicat, poate fi consultată traducerea lui Regnault, *Les Sentences des Pères du désert: Série des anonymes*. Edițiile lui Regnault sunt cele mai complete, curprinzând apoftegmele Părinților din greacă, latină, siriană și armeană. *Les Sentences des Pères du désert* cuprinde 5 volume: *Recueil de Pélage et Jean* (1966), *Nouveau Recueil* (1970), *Troisième Recueil et Tables* (1976), *Collection Alphabétique* (1981), *Série des anonymes* (1985). Unele texte ale seriei anonime au fost incluse în antologia a unsprezece a lui Paul Evergetinos, *Εὐεργετινός ἦτοι συναγωγή τῶν θεοφθόγγων ρημάτων καὶ διδασκαλιῶν τῶν θεοφόρων καὶ ἁγίων πατέρων*, (4 vol., Atena, 1957-66). N 436 = *Εὐεργετινός* vol. I, cap. 19, sub-sect. 7, no. 2. Alte referințe viitoare vor fi de forma Evergetinos 1.19.7.2. Metoda de numerotare, unități individuale în cadrul fiecărui capitol, variază de la ediție la ediție (și cu fiecare reeditare a ediției din Atena); o referință de patru cifre este necesară, deși traducerea în franceză folosește o referință de trei cifre pentru volumele i și ii (numerotând continuu unitățile de la începutul fiecărui capitol și nu de la începutul fiecărei sub-sectiuni – ex. pentru N 436, *Εὐεργετινός* 1.19.7.2 = 1.19.7) și câteodată și pentru volumele iii și iv. Când apar dubii, se presupune că referința corectă se găsește în secțiunea fiecărui capitol intitulat *εν τῷ γερωνικῷ*. Regnault va publica în 1992 *Collection Systematique des Apophtegmes des Pères*, ed. Solesmes.

¹⁵ Cf. Marcu Ascutul, *Epistolă către Nicolae*, Filocalia 1, p. 131.

„El (Avva Isaia) le spunea celor care puneau început bun (*καλώς ἀρχομένους*) și se supuneau Sfinților Părinți: «Prima vopsire nu trece, ca și în cazul materialului de culoare purpurie» și «Începătorii care trăiesc în ascultare sunt asemenea vlăstarelor ușor de răsucit și de modelat»¹⁶.

Prin ascultarea față de părinte, viața începătorului capătă forma și culoarea care îl vor caracteriza ca și părinte. Discuția despre importanța formării și povățuirii începătorilor este un avertisment susținut cu tărie în două relatări anonime și adresat celor care cred că se pot descurca fără ajutorul bătrânilor:

„Un frate, după ce s-a izolat de lume și s-a dedicat vieții monahale, s-a închis imediat în sine, spunând: «Sunt un pustnic». Când cei bătrâni au auzit, l-au dat afară din chilia sa și l-au pus să treacă pe la toate chiliile fraților, făcând pocăință și zicând «Iertați-mă, căci nu sunt un pustnic, ci un începător»¹⁷. Bătrânul a spus: «Dacă vezi un tânăr urcând la ceruri din proprie voință, apucă-l de picior și trage-l în jos, căci îi va prinde bine»¹⁸.

Mesajul acestor două istorisiri este foarte clar: în primul caz, fratele trebuie să-și dea seama că are nevoie de *sfat* pentru a deveni un adevărat monah și că nu poate să învețe și să înțeleagă tot ceea ce trebuie să știe de unul singur. Nimeni nu se naște învățat. De fapt, are nevoie să se supună unor sfaturi, îndrumări, asemenea fraților care au primit sfatul lui Pimen de a trăi alături de oameni vrednici să-i îndrume prin pericolele inutilei griji de sine. Greșeala lui datorează scuze față de frații care (presupunem) au fost mai realiști în legătură cu propriile lor limite. În cel de-al doilea caz, problema se află în faptul că fratele are o încredere neclintită, deși probabil nu exagerată, în sine și în propria voință, și nu în ceilalți.

Problema fundamentală este aceea că un frate care se bazează numai pe judecata și cunoștințele sale și nu pe părintele său, poate să se înșele în legătură cu viața sa și să cadă în păcat sau să nu împlinească nimic, să se autoamăgească.

„Fiind pătimași, nu trebuie să avem nicidecum încredere în inima noastră, căci un îndrumător strâmb face strâmb chiar și ceea ce este drept»¹⁹.

Ascultarea e o relație foarte personală cu o persoană aleasă, anume părintele spiritual, prin care omul nu se mai scufundă în sine însuși. Aspectul cel mai profund al păcatului este că acesta îl conduce pe om să aleagă în mod eronat o faptă în izolare, departe de sursa lui adevărată și autentică a ființei și vieții – Dumnezeu. Acest lucru este clar exprimat într-o istorisire despre un ucenic care a găsit „un loc retras și liniștit” în pustiu, unde a dorit să trăiască și i-a cerut părintelui său să-i dea voie să meargă în acel loc;

„Și îmi pun credința în Dumnezeu și în rugăciunile voastre că voi putea să mă nevoiesc din greu acolo»²⁰.

Totuși, bătrânul nu i-a dat voie:

„Știu bine că vei munci din greu, dar pentru că nu ai un bătrân alături de tine, vei ajunge să ai încredere că munca ta este plăcută lui Dumnezeu și din cauza încrederii că

¹⁶ *Αποφθέγματα των αγίων Γερόντων*, Avva Isaia 2. Cf. 1 în legătură cu viziunea lui despre ce este bine pentru începători.

¹⁷ N 243.

¹⁸ N 244 (= N 111).

¹⁹ Avva Dorotei, *Filocalia românească* 9, 1980, p. 553.

²⁰ N 370. Vezi Guy, *Recherches*, 19, pentru prezența în câteva manuscrite a zicerilor lui Antonie.

vei fi îndeplinit întreaga muncă a unui călugăr, îți vei pierde rodul muncii și înțelepciunea (*φρένας*)”.

Problema nu este că fratele va fi neglijent în ascultarea sa, ci că va ajunge să creadă că a făcut deja progrese în viața duhovnicească și că nu mai are nimic de învățat sau de realizat. Abilitatea sa de a gândi obiectiv (oare la aceasta se referă cuvântul *φρένας*?) despre propria viață va fi diminuată de lipsa lui de experiență sau de lipsa de îndrumare. Compania „unui bătrân” i-ar arăta, poate spre surprinderea sa, unde anume încă nu a ajuns la virtuțile de frică de Dumnezeu și de cunoaștere de sine la care se referă sfaturile lui Pimen. Pentru a ne regăsi pe noi înșine, trebuie să ne abandonăm pe noi înșine, iar părintele duhovnic ne poate ajuta în acest sens. Numai un smerit poate să găsească odihnă în voința celuiilalt. Sfântul Antonie exprimă o părere asemănătoare despre necesitatea povățuirii, folosind aceiași termeni:

„Am auzit de călugări care au căzut după multă trudă și și-au pierdut înțelepciunea (*φρένας*) prin încrederea în faptele lor și neascultând de porunca ce spune astfel: «Întreabă-l pe părintele tău, iar el îți va spune»”²¹.

A „cădea după multă trudă” și „a-ți pierde lucrarea” exprimă nerodnicia unei vieți duhovnicești lipsite de conștiința propriilor nevoi și de suficiența de sine amăgitoare.²² De asemenea, „Cel care dorește să trăiască în pustiu trebuie să fie capabil să învețe, nu să aibă nevoie să învețe, altfel va suferi pierdere (*ζημιούτα*)”²³. Acest lucru îi permite ascetului să progreseze suficient ca să poată trăi fără povățuirea altuia, deși a face acest pas mult prea repede poate fi periculos. Evident, fiecare părinte a fost cândva un începător și a parcurs drumul spre maturitate duhovnicească, de-a lungul căruia primul pas îl reprezintă viața alături de unul dintre cei sporiți duhovnicește, dar pe care mulți frați au pornit înainte de a fi pregătiți, din dorința de a trăi singuri. Sfatul unui Părinte dat fiului său spiritual rămâne valabil și-n ziua de azi pentru toți creștinii, călugări sau nu. Astfel, Marcu Ascetul îl sfătuiește pe fiul său spiritual, Nicolae:

„Fă un efort să fii împreună cu și sub îndrumarea părinților duhovnicești experimentați, pentru că este periculos să trăiești singur, după tine, fără îndrumare sau cu persoane fără experiență în lupta spirituală... pentru că viclenia și înșelarea păcatului este mare”²⁴.

Importanța pentru un începător de a se lăsa în grija unui părinte este subliniată de ziceri care insistă pe necesitatea împărtășirii „gândurilor”²⁵. Avva Dorotei consideră această practică indispensabilă mântuirii:

„Fiind pătimiși, nu trebuie să avem nicidecum încredere în inima noastră, căci un îndrumător strâmb face strâmb chiar și ceea ce este drept”²⁶.

²¹ *Αποφθέγματα των αγίων Γερόντων*, Avva Antonie 37; Deut. 32. 7.

²² Graham Gould, *The Desert Fathers on Monastic Community*, p. 31.

²³ N 221. Cf. N 668 (*Εβεργεντικός*, 1.38.4.5) și 669 (*Εβεργεντικός*, 4.38.7.2), (Regnault numerotează acestea J 700 și 701, deoarece preferă să urmeze un manuscript diferit de acela folosit de Nau pentru această parte a seriei anonime). În *Viața Sfântului Antonie* (M. Αθανασίου, *Βίος και πολιτεία του οσίου πατρός ημών Αντωνίνου του Μεγάλου*, PG 26, 835-976), 3-4, Avva Antonie este descris ca învățând practicile vieții monahale de la eremiți locali înainte de a porni înspre deșert. Viața Sfântului Antonie a fost cel mai mare best-seller al lumii antice, datorită ei s-a popularizat pustiul cu monahi de-a lungul primelor secole și a format un număr de vieți de sfinți.

²⁴ Sf. Marcu Ascetul, *Epistole Pros Nicholaon Monazonta*, Philokalia 1, ed. gr., p. 136-137.

²⁵ Cf. Guy, 'Educational Innovation in the Desert Fathers', p. 49-50.

²⁶ Avva Dorotei, *Filocalia românească* 9, 1980, p. 553.

Un frate a fost ispitit la păcat trupesc și a mers la un bătrân ca să-i spună despre gândul său (*λογισμός*). Acesta l-a liniștit și când fratele a continuat să vină la el, încă ispitit, bătrânul i-a spus să facă la fel de fiecare dată când se simte ispitit de un demon:

„Îl vei învinge... căci nimic nu-l slăbește pe demonul păcatului trupesc ca dezvăluirea lucrării sale, și nimic nu-l face mai fericit ca ascunderea gândurilor”²⁷.

Nu e deloc surprinzător faptul că unii ucenici au găsit acest sfat potențial umilitor ca fiind greu de pus în aplicare. Un frate l-a întrebat pe Avva Pimen de ce nu era în stare să „fie liber cu bătrânii în gândurile mele” – adică de ce îi era greu să le vorbească despre ele, să le mărturisească²⁸. Pimen i-a dat drept răspuns ceva ce pare să fie o povătuire comună, dar care în acest context îl avertizează numai pe frate asupra pericolului, fără să-i răspundă cu adevărat la întrebare:

„De nimic nu se bucură mai mult dușmanul decât de cei care nu își dezvăluie gândurile”.

Câțiva frați l-au întrebat odată pe un avva dacă cineva suferă din cauza unui *λογισμός* (gând pătimăș) și au citit despre ceea ce cred părinții privitor la acest subiect: ar trebui să „fie râvnitor în sinea lui și să se folosească de ceea ce a citit, mulțumindu-se în conștiința sa” sau ar trebui să dezvăluie gândul unui părinte²⁹. Părintele răspunde că gândul trebuie dezvăluit, „căci nimeni nu se poate ajuta pe sine, mai ales când se luptă cu patimile”.

Există însă căi ale minciunii și falsei spiritualități, iar Părinții Pustiului au arătat aceste pericole în mod clar. Nu este de mirare că discernământul și rugăciunea au un rol cheie. Noi trebuie să cunoaștem lucrurile așa cum sunt, adevărate, care ne conduc către cunoașterea lui Dumnezeu. A vedea lucrurile așa cum sunt, a-L vedea pe Dumnezeu așa cum poate fi văzut sau înțeles El, fără masca fanteziilor, depinde, întâi de toate, de moartea tainică a minții. Iluzia suficienței de sine, o atitudine care încurajează iubirea de sine, poate conduce la o „conștiință patogenă”, după cuvintele Avvei Pimen³⁰.

Nu se poate crește în desăvârșire prin izolare, prin efort izolat: harul este mediat printr-un Avvă. Dezvăluirea gândurilor are ca principal scop primirea de sfaturi și ajutor în lupta împotriva ispitei³¹. Însă părintele continuă cu povestirea propriei experiențe a ispitei demonice de a nu-și dezvălui gândurile. S-a dus să-l vadă pe Avva Zeno ca să-i spună că îl supără un anume gând, „Dar Satana m-a oprit, sugerând, «Știi ce trebuie să faci, fă întocmai cum ai citit: de ce să-l deranjezi pe bătrân?»” Doar ceva mai târziu s-a hotărât să-și împărtășească gândul cu Zeno și chiar și atunci a fost nevoie ca bătrânul să-și dea seama că ceva nu era în regulă, pentru ca să poată mărturisi:

„Văzându-mă tulburat de gândurile mele, m-a bătut pe piept și mi-a spus «Ce s-a întâmplat? Și eu sunt tot om». Când a rosit aceste cuvinte, am simțit că inima mi se deschide în fața lui. Am căzut cu fața la picioarele lui, implorându-l cu lacrimi în ochi și zicând «Fie-ți milă de mine». Dar bătrânul m-a întrebat «Ce s-a întâmplat?», iar eu am răspuns «Nu știi despre ce este vorba?» Mi-a spus «Tu trebuie să îmi spui».

²⁷ N 164.

²⁸ *Αποφθέγματα των αγίων Γερόντων*, Avva Pimen 101.

²⁹ N 509 (*Εύεργετικός*, 1.20.3.1). Această poveste face parte din seria anonimă extinsă și aparține unei perioade în care scrierile învățăturilor părinților erau deja disponibile. Dar demonstrează faptul că unele materiale în această parte a seriei anonime nu datează cu mult mai târziu decât colecția alfabetică, deoarece bătrânul care spune această relatare despre Zeno trebuie să-l fi întâlnit înainte de 450 (și deci a repovestit c. 500 cel mai târziu), căci Zeno a murit cu un an înainte de Calcedon, după afirmațiile lui Ioan Rufus de Maiuma, *Plerophories*, 8, ed. F. Nau (*Patrologia Orientalis*, 8: 1; Paris, 1912), p. 21.

³⁰ *Αποφθέγματα των αγίων Γερόντων*, Avva Pimen 99, PG 65, 345.

³¹ Φώτιος Ν. Παπανικλάου, *Η έρημος και η πόλη στην ασητική γραμματεία των πρώτων αιώνων*, p. 195 și urm.

Atunci, cu mare rușine, i-am spus de patima mea. A zis «De ce te-ai rușinat să-mi vorbești mai devreme? Eu nu sunt oare tot om? Vrei să îți spun ce știi? Nu ești aici deja de trei zile cu aceste gânduri, fără să le fi împărtășit?»»

Dezvăluirea făcută de frate despre patima sa marchează un punct de cotitură. Nu ni se spune care era această patimă, iar sfatul Avvei Zeno nu este foarte precis („Du-te, nu-ți neglija rugăciunile și nu vorbi de rău pe nimeni”); dar după ce a reușit în cele din urmă să-i spună lui Zeno ce nu era în regulă, „prin harul lui Hristos și prin rugăciunile bătrânului, nu am mai fost tulburat de acea patimă”. În mod cert, simplul fapt că tentația demonică este depășită și că patima este mărturisită unui avva care poate să se roage pentru frate³² este în sine cel mai important argument pentru vindecare. Aceasta este o constantă a unei alte învățături a lui Zeno³³. Sfatul lui Zeno nu este de fapt mai precis decât învățătura despre „mântuirea sufletului și despre cum ne curățăm de gândurile necurate”, pe care se spune că îl dă vorbitorului „după obicei” înainte de a-și da seama că vizitatorul are ceva anume de mărturisit. Mai târziu, după un an liber de patimă, fratele începe să se întrebe dacă „Dumnezeu s-a milostivit de el, și nu datorită bătrânului”. Se duce să-l vadă pe Zeno, să-l testeze și îi cere să se roage pentru el în legătură cu acea patimă.

„Însă m-a lăsat să stau la picioarele sale și după ce a tăcut o vreme, a spus: «Ridică-te și ai credință». La auzul acestor cuvinte, aș fi vrut să mă înghită pământul. M-am ridicat, incapabil să-l privesc pe bătrân și m-am întors la chilia mea, uimit și înfricoșat.”

Vorbele bătrânului au probabil intenția să arate că este conștient de ispita fratelui de a se îndoi de valoarea ajutorului oferit de bătrân. Fratele din această istorisire nu se înșală în legătură cu viața lui: știe că este un păcătos, dar îi este greu să facă ceea ce trebuie pentru a se ajuta. Prin pași mărunți ne punem pe calea dragostei lui Hristos. Mare lucru este sfințenia. Iar noi ne deprindem a ne simți păcătoși, ceea ce este bine. Într-o apoftegmă atribuită Avvei Antonie, dezvăluirea nu se limitează la gânduri sau patimi care trebuie vindecate, ci se extinde la cel mai mic detaliu practic din viața călugărului:

„Dacă se poate, un călugăr trebuie să aibă încredere în bătrân când e vorba de fiecare pas pe care îl face sau fiecare strop pe care îl bea în chilia sa, pentru a nu face vreo greșală în aceste privințe”³⁴.

Cu alte cuvinte, un ucenic trebuie să se supună unui avva și să-și dezvăluie gândurile pentru a evita greșelile și încrederea în propriile fapte sau, dimpotrivă, pentru a evita îngrijorarea și îndoiala în legătură cu viața duhovnicească. Renunțarea la propria voință este piatra de căpătâi a adevăratului progres în viața duhovnicească. Un ucenic ar trebui să renunțe la propria voință în favoarea sfaturilor părintelui său chiar cu riscul de a înceta să se mai

³² Despre rugăciunea unui avva pentru ucenicul său ca mijloc de salvare din fața ispitei, vezi exemplele grăitoare în Avva Antonie 14, Avva Amoun 3, Avva Sisoe 12, N 169 (mai jos, n. 57), 293; în N 82 un frate moare când părintele său se roagă pentru salvarea sa de la păcatul trupesc – o poveste șocantă, dar poate un avertisment ca să nu creadă nimeni că rugăciunile sale controlează lucrările lui Dumnezeu.

³³ *Αποφθέγματα των αγίων Γερόντων*, Avva Zeno, 164.

³⁴ Avva Antonie 38. Cf. N 176 pentru un exemplu de dezvăluire a unui incident banal de către un frate. Cf. Eth. Coll 14.67: truda unui călugăr este deșartă dacă nu merge să vadă „un om al Domnului” ca să-i dezvăluie gândurile sale. Și N 592/50 (*Εὐεργετικός*, 1.20.3.8, conține numai prima jumătate): nedezvăluirea gândurilor este un semn de lipsă de smerenie; atunci când gândurile sunt dezvăluite cuiva care răspunde, Dumnezeu vorbește de fapt prin el. N 215 se referă la cazul unei persoane care nu are cui să-și mărturisească problema: dacă îi cere cu sinceritate, Dumnezeu îi va da un răspuns.

îngrijească de ascultarea sa de poruncile lui Dumnezeu,³⁵ și ar trebui reținut fratele care, contrar acestei învățături, vrea să ajungă în ceruri prin propria voință³⁶. Practica mărturisirii gândurilor era descrisă ca fiind o manifestare a gândirii și a atitudinilor; valorile dominante aici sunt smerenia și ascultarea. Păcatul trebuia descoperit și biruit chiar din fașă, pentru că un păcat, odată lucrător, începe să se amplifice, devenind o capcană pentru ucenic. Sfântul Ioan Casian îl citează pe Teonas, care a spus unui frate după ce acesta și-a descoperit gândurile:

„Fără nici un fel de cuvinte de-ale mele, mărturisirea ta te face liber din această sclavie a păcatului”³⁷.

Acolo unde păcatul biruie, puterea lui cu greu va fi înlăturată, viața devenind obsesivă, neliniștitoare. Avva Isaia descrie foarte plastic acest proces:

„Așa cum planta cățăărătoare care înconjoară arborele îi sufocă fructele, așa cum viermele mănâncă lemnul, iar molia devorează hainele și rugina roade fierul, tot așa păcatul consumă și usucă pe cel care nu-l mărturisește”³⁸.

Un avva de demult exprima în următoarele cuvinte starea de bucurie sfântă resimțită de un om după revelarea gândurilor sale:

„Eram plin de o bucurie inefabilă, îmi simțeam mintea purificată de orice dorințe necurate. Mă bucuram de o puritate pe care nu o pot descrie. Adevărul e martorul acestor lucruri; mă simțeam întărit de credința în Dumnezeu și de marea Lui dragoste... Am devenit liber față de patimi și lipsit de trup, înfășurat în iluminarea lui Dumnezeu, fiind creat prin voia Lui”³⁹.

Multe ziceri confirmă sau elaborează aceste puncte de vedere esențiale, inclusiv unele care arată că învățătura despre necesitatea de a-și depăși propria voință este o trăsătură generală la Părinții Pustiului, nu ceva restrâns la relația de povățuire sau la comportamentul începătorilor. Dorotei din Gaza merge atât de departe că afirmă că „acela care dorește să fie salvat trebuie să nu aibă deloc voință, în nicio chestiune”⁴⁰. „Calea cea îngustă și dificilă”⁴¹ a renunțării începe ca un proces lent și dureros, asemănător purtării unei cruci;⁴² dar, stând alături de Cel care a fost răstignit, „știm că vom fi înviați”⁴³. În Vechiul Testament, neascultarea este echivalentă cu moartea;⁴⁴ Părinții cunoșteau acest lucru și vorbeau adesea despre „moartea voinței unui om” ca remediu pentru moartea datorată neascultării. Totuși, așezându-ne voința la picioarele părintelui nostru spiritual, noi nu o omorâm, ci o îngropăm, după cum și Hristos a fost îngropat; de asemenea, noi știm că voința noastră va fi înviată, după cum și Hristos a Înviat. Îngroparea ei este „o pedeapsă de bună-voie”. În viziunea lui Ioan Scărarul, „mormântul voinței” și „mormântul învierii” sunt strâns legate⁴⁵. Astfel, anularea autodeterminării, care pare negativă la prima vedere, este de fapt un eveniment

³⁵ N 290.

³⁶ N 244.

³⁷ Sfântul Ioan Casian, *Convorbiri* 2, 11.

³⁸ Avva Isaia, cf. *Byzantion* 35, 1965, p. 48.

³⁹ *Patericon Palestinian*, II, p. 95-96.

⁴⁰ Avva Dorotei de Gaza, *Învățătura* 21, 6, PG 88, 1817.

⁴¹ Mat. 7, 14.

⁴² Luc. 22, 42.

⁴³ *Scara*, treapta 4, 5 (680).

⁴⁴ Cf. Num. 16 și Ieș. 14.

⁴⁵ *Scara*, treapta 4, 4 (680).

pozitiv și dătător de viață. În calitatea noastră de ucenici ai lui Hristos, scopul nostru este să căutăm voința Domnului și să o urmăm în tot ce facem⁴⁶.

„Prin fiecare faptă, vorbă, gând, pas și mișcare, trebuie să fim în conformitate cu Domnul”⁴⁷. Această conformitate nu poate apărea decât dacă ne-am abandonat înainte autodeterminarea, scuturându-ne de ea ca de o haină și apropiindu-ne de Dumnezeu în toată goliciunea noastră sau, după cum spune Avva Varsanufie, în goliciunea „rece” a unui om care nu are altceva decât pe Dumnezeu:

„Un astfel de om renunță la autodeterminarea sa și lasă totul în seama voinței lui Dumnezeu”⁴⁸.

Depășirea autodeterminării este un proces care se derulează continuu de-a lungul întregii vieți spirituale. Această practică a descoperirii secretelor inimii altei persoane pentru discernământ indică și presupune o creștere în smerenie. Smerenia este calitatea cuiva care a început să vadă așa cum Dumnezeu vede. „Nimic nu e mai apăsător decât a te conduce pe tine însuși, nimic nu este mai fatal”⁴⁹. Unii trebuie să fie foarte atenți în acest proces de renunțare la sine pentru a ajunge la înțelegerea voinței lui Dumnezeu; dimpotrivă, cei desăvârșiți ajung să îi cunoască voința în mod direct, prin întâlnirea personală obținută prin rugăciune.

Aceste ziceri despre voință merită și o scurtă discuție, trei dintre cele aparținând Avvei Pimen aducând o ilustrare potrivită:

„Să se arunce înaintea lui Dumnezeu, să nu se estimeze și să-și alunge propria voință: acestea sunt uneltele sufletului”⁵⁰.

„Voința unui om este un perete din bronz între el și Dumnezeu și o piatră care îi blochează calea. Când un om renunță la ea, va spune așa: «Cu ajutorul lui Dumnezeu voi trece peste acest zid». Dacă voința sa este dreaptă, atunci omul va munci din greu”⁵¹.

„Nu îți împlini propria voință; trebuie mai degrabă să te smerești înaintea fratelui tău”⁵².

Două dintre aceste ziceri se referă la relația de dependență și de ascultare a ascetului față de Dumnezeu și de separarea de Dumnezeu pe care o cauzează urmarea propriei voințe. A treia zicere se referă la necesitatea renunțării la propria voință în contextul relației cu ceilalți (nu în contextul specific al relației de povățuire). Paralelă cu acestea în tonalitate și mesaj este o apoftegmă aparținând lui Sisoe, care implică o atitudine similară de renunțare de sine în relația cu ceilalți:

⁴⁶ Cf. Deut. 32, 7.

⁴⁷ *Scara*, Treapta 27, ii, 31 (1188). Cf. *Αποφθέγματα των αγίων Γερόντων*, Avva Antonie 37-38, PG 65, 88. Avva Isaia, *Cuvântarea* 1, 2 ; 25, 18 ; și 27, 8.

⁴⁸ *Αποφθέγματα των αγίων Γερόντων*, Avva Varsanufie, 40.

⁴⁹ Avva Dorotei, *Discurs* 5, 66, 9-10, textul grecesc în: Dorothee de Gaza, *Oeuvres spirituelles – Sources Chretiennes* 92, Paris 1963, p. 258.

⁵⁰ *Αποφθέγματα των αγίων Γερόντων*, Avva Pimen 36. Despre problema voinței, vezi mai departe n. 16; și Regnault, „Obéissance et liberté”, 96-7.

⁵¹ Avva Pimen 54. Ps. 18: 39. Pentru o altă interpretare biblică despre renunțarea la propria voință, vezi Avva Ammon 11. N 248 face o diferență între cineva care „acționează după propria voință și nu după voia lui Dumnezeu, dar care este neștiutor” și cineva care „își ia propria voință în mâini, împotriva voinței lui Dumnezeu și nu vrea să asculte de alții, crezând că știe ce e mai bine pentru el”. Cel dintâi „cu siguranță se va împotrivi lui Dumnezeu”, pe când celălalt „se împotrivesc lui Dumnezeu doar prin trudă”. Vezi Avva Isidor 9 și Avva Moise 17.

⁵² Avva Pimen 158.

„Fii disprețuit, alungă-ți propria voință și nu te îngrijora, și vei avea parte de liniște”⁵³.

A „fi disprețuit” înseamnă a nu fi luat în seamă, a-i lași pe alții să se poarte urât cu tine sau cel puțin a-ți imagina că meriți ca ei să se poarte astfel cu tine – o frază mai expresivă decât cea a lui Pimen „smerește-te”; în timp ce „nu te îngrijora” probabil implică același punct de vedere ca și expresia lui Pimen „nu te estima”⁵⁴.

Aceste apoftegme generale despre necesitatea renunțării la voința proprie întăresc punctul de vedere de mai devreme, din discuția despre cealaltă instanță a expresiei „nu te estima”⁵⁵, unde contextul este relația dintre avva și ucenic. Supunându-se părintelui spiritual sau lui Dumnezeu⁵⁶, un frate poate să evite ispita de a-și estima în mod continuu propriul progres în viața duhovnicească, ca și cum el singur ar fi responsabil de acesta și nu Dumnezeu sau părintele său. Așa cum afirmă Pimen, este necesară încredințarea acestei libertăți pentru ca un frate să treacă de la grija de sine la grija de „ce am de făcut”:

„Dacă Dumnezeu ne veghează, de ce ar trebui să ne mai îngrijim?”⁵⁷

În alte scrieri, problema voinței, pe care aceste apoftegme o identifică în termeni generali, este mai direct legată de necesitatea ascultării față de un cunoscător al vieții duhovnicești:

„Trebuie să ne conducem sufletul cu discernământ (*διακρίσει*), iar dacă trăim într-o comunitate, să nu căutăm binele nostru și să nu ascultăm de voința noastră, ci de părintele nostru întru credință”⁵⁸.

Deși această apoftegmă se referă la un „cenobiu”, ceea ce implică o comunitate diferită de monahismul semi-anahoretic de la Nitria și Sketis, comentariile sale despre voință și ascultarea față de cineva mai în vârstă sunt în aceeași linie cu cele ale lui Pimen. În final, alte două apoftegme despre voință merită să fie citate ca niște ilustrări mai complexe ale acestei probleme și a altor aspecte duhovnicești:

„Un frate i-a zis unui bătrân: «Fac tot ceea ce trebuie în chilia mea și tot nu găsesc mângâiere de la Dumnezeu». Bătrânul i-a răspuns: «Asta pentru că trăiești alături de cineva care este îngăduitor și vrei să îți impui propria voință». Fratele i-a spus atunci bătrânului: «Ce îmi poruncești să fac, Părinte?» Bătrânul a răspuns: «Du-te și te alătură cuiva care se teme de Dumnezeu și smerește-te înaintea lui, renunțând la propria ta voință. Și atunci vei găsi mângâiere la Dumnezeu»”⁵⁹.

Ca și într-o altă apoftegmă⁶⁰ – povestea fratelui pe care părintele nu l-a lăsat să trăiască de unul singur – problema nu constă în neglijența fratelui și nici în credința lui în propriul

⁵³ Avva Sisoe 43.

⁵⁴ Graham Gould, *The Desert Fathers on Monastic Community*, p. 34.

⁵⁵ *Αποφθέγματα των αγίων Γερόντων*, Avva Pimen 73.

⁵⁶ Avva Pimen 36.

⁵⁷ Avva Pimen 162. „De păcatele noastre” a răspuns fratele la întrebarea lui Pimen. Desigur, Pimen nu s-a referit la faptul că un călugăr nu trebuie să se îngrijească de păcatele sale și răspunde astfel: „Să mergem în chiliile noastre și să ne amintim de păcatele noastre, iar Domnul va fi cu noi în toate”. Amintirea păcatelor este în sine un mod de pocăință față de Dumnezeu și de a avea încredere în El. Cf. Avva Antonie 4.

⁵⁸ Amma Syncretica 17.

⁵⁹ N 484 (*Εὐεργετικός*, 1.19.7.3). A se observa paralele cu Pimen 65 despre frica de Dumnezeu.

⁶⁰ *Αποφθέγματα των αγίων Γερόντων*, Avva Pimen 36.

progres. Știe că ceva nu este în regulă, că „nu găsește mângâiere de la Dumnezeu”, iar răspunsul este faptul că nu a deprins lecția importantă a renunțării la propria voință, lecție pe care ascultarea de un avva trebuie să o transmită⁶¹. În celălalt caz, fratele este la început mai puțin conștient de faptul că ceva nu e în regulă:

„Un frate i-a spus unui bătrân înțelept: «Avva, aș vrea să găsesc un părinte după așteptările mele și să mor alături de el»⁶². Bătrânul i-a răspuns: «Cauți un lucru bun, Domnul meu». Însă fratele era convins în sinea lui că asta trebuie să facă și nu a luat în seamă vorbele bătrânului. Când bătrânul a văzut că fratele nu a înțeles bine cuvintele sale, l-a întrebat: «Dacă vei găsi un părinte după așteptările tale, vrei să rămâi alături de el?» El a spus «Da, mai ales dacă găsesc ceea ce caut». Atunci bătrânul i-a spus: «Nu cumva vrei să găsești liniște nu prin conformarea la voința unui bătrân, ci prin conformarea lui la voința ta?» Fratele și-a dat seama de ceea ce spusese, s-a ridicat, apoi s-a închinat adânc spunând: «Iartă-mă, am făcut mare caz, crezând că am vorbit bine, pe când nu înțelesesem nimic»⁶³.

Sarcasmul părintelui („Domnul meu”) are intenția de a atrage atenția asupra greșelii fratelui de a dori să găsească pe cineva potrivit lui sau chiar de a-și impune voința față de el, în loc să se gândească la ceea ce ar putea învăța de la un avva cu experiență de viață.⁶⁴ Cam acest lucru se întâmplă și în viața duhovnicească astăzi, când ne căutăm părinți după mintea noastră lumească, care să ne confirme nouă imaginea pe care o avem despre noi înșine. De fapt vrem o confirmare, o înțelegere față de noi și păcatele noastre și nu o îndrumare și vindecare reală. De la început pornim cu compromis în acest demers foarte serios și responsabil. De obicei când unii duhovnici nu confirmă aceste lucruri, acel fiu spiritual pleacă, întorcând spatele, acuzând...

Părintele vrea să spună că fratele nu își va găsi liniștea căutând să-și satisfacă propriile dorințe (așa cum ne spun învățăturile lui Pimen, Sisoe și Syncletica), ci renunțând la aceste griji și conformându-se voinței unei alte persoane, cineva care, după spusele lui Pimen, cunoaște cu adevărat ceea ce sunt și mai ales „ceea ce caut”⁶⁵. A găsi liniște și „mângâiere de la Dumnezeu” în grija pentru propria condiție duhovnicească și a depăși nevoia de a se ghida după propria voință sunt două motive principale pentru care un ucenic ar trebui să accepte formarea duhovnicească de la un avva⁶⁶. Monahul locuiește în libertate prin dăruirea sa totală

⁶¹ Graham Gould, *The Desert Fathers on Monastic Community*, p. 35.

⁶² Adică să trăiască alături de el până la moarte.

⁶³ N 245.

⁶⁴ Graham Gould, *The Desert Fathers on Monastic Community*, p. 36.

⁶⁵ *Αποφθέγματα των αγίων Γερόντων*, Avva Pimen 143.

⁶⁶ Deși ascultarea unui ucenic față de un *singur* avva ca povățuitor principal era probabil regulă, a nu se înțelege că se adera cu rigiditate la acest tipar de relație sau că a consulta la nevoie și alți părinți era exclus. Cf. Regnault, „Obéissance et liberté”, p. 90-101, despre acest aspect și p. 97-108 despre flexibilitatea care a fost posibilă în forma relației de formare duhovnicească. Rousseau, *Ascetis, Authority, and the Church*, p. 36 n. 15, sugerează că unii ucenici au avut mai mulți părinți, respingând pe unul sau altul înainte de a se stabili la cineva care le „convenea”. Sursa citată include N 245 (care, după cum am văzut, respinge această idee) și unde un ucenic întreabă doi părinți despre același subiect: Avva Pimen 88-9, 97-8 (cf. Avva Sisoe 35-6), N 216, 217. Însă nu trebuie să credem că aceste întrebări sunt o încercare de a stabili o relație permanentă cu un avva; ele reprezintă mai degrabă consultarea mai multor avvi, ca o practică normală. În N 182-3 un frate întreabă trei părinți, dar nu încearcă să decidă cu cine să formeze o legătură permanentă. La fel, Avva Agathon 28 (citat de Rousseau) nu vrea să spună că acești ucenici l-au găsit folositor și s-au întors spre Arsenie, ci doar că schimbări ocazionale în tiparul relațiilor erau acceptate. Avva Antonie 27 și Avva Pafnutie 3 (Avva Isaia, *Logos 6*, 3a) s-ar putea referi și la sfătuirii ocazionale, nu la aderența exclusivă a unui ucenic la un anume părinte. N 351 arată că un grup de bătrâni ar putea să împartă responsabilitatea de a avea grijă de frații care trăiau singuri și nu alături de vreun bătrân. Afirmatia lui Ward („Spiritual Direction in the Desert Fathers”, p. 66) că „în deșert nu există decât un

lui Dumnezeu, păstrează liniștea și mângâierea. El trăiește bucuria unică. „Cel ce își va pierde viața în lumea aceasta, o va salva”. Viața lui este astfel o pierdere și o găsim. Minunată este calea duhovniciei: ea ne depășește mintea și duhul nostru se vede neputincios a urma „pildei lui Hristos”⁶⁷ care a adus pe pământ iubirea Tatălui⁶⁸.

părinte pentru un ucenic” nu e totdeauna valabilă. Avvii Ares, Dioscor 2, Macarie 33 și N 291 arată că un avva putea să supravegheze mai bine un frate care nu trăia în aceeași chilie (în Avva Macarie 33, supravegherea este mai puțin strictă, doi frați rămânând singuri timp de trei ani, dar acest caz este privit ca fiind singular). Problema în N 243 pare să fie nu faptul că fratele dorește să locuiască singur, ci că se consideră că nu are nevoie de povățuire. Alte două apoftegme despre aderarea la un avva trebuie luate în seamă: Avva Isaia 3 îi critică pe cei care se mută de la o mănăstire la alta; însă Avva Pimen 14 (Guy, *Recherches*, 30) accentuează necesitatea încrederii în persoana căreia te alături: „Nu-ți încredința conștiința unui om în care inima ta nu are deplină încredere”. Puțină discreție din partea ucenicului este firească.

⁶⁷ Ioan, 13, 15.

⁶⁸ Luc. 12, 49.